

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

С.В.Скрипник, старший викладач

Херсонський державний аграрний університет

У статті визначено показники продуктивності і економічної ефективності фермерських господарств, здійснено їх аналіз. Визначено перспективи розвитку та шляхи поліпшення економічного становища фермерських господарств.

В статье определены показатели продуктивности и экономической эффективности фермерских хозяйств, проведен их анализ. Определены перспективы развития и пути улучшения экономического состояния фермерских хозяйств.

Вступ. У аграрному секторі економіки головним завданням залишається розвиток виробництва і підвищення його ефективності. З цих позицій функціонування фермерських господарств створює передумови для підвищення ефективності аграрної економіки, розширюючи межі пошуку раціональних форм та методів використання природних і економічних ресурсів сільськогосподарського виробництва.

Трансформація, розвиток і ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві є комплексною темою економічних досліджень, які висвітлені в наукових працях П.Т.Саблука, О.М.Онищенко, В.Я.Месель-Веселяка, П.І.Гайдуцького, М.И.Маліка, В.В.Юрчишина, А.С.Даниленка, І.М.Бурдейного та інших вчених. Проте складність процесів пошуку шляхів підвищення продуктивності і ефективності фермерських господарств, поліпшення їх економічного становища свідчать про необхідність подальших досліджень з цих проблем.

Мета досліджень. Головними факторами, які істотно впливають на розвиток і ефективність фермерства, є їх забезпечення в необхідних розмірах земельними, трудовими, фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, поєднання в одній особі функцій власника, господаря і працівника, що забезпечує сумлінне і творче

ставлення до виконання усіх господарських функцій. Розглянемо показники ефективності сільськогосподарського виробництва фермерських господарств для оцінки їх економічного потенціалу та визначення перспектив розвитку.

Методика досліджень. На нашу думку, функціонування фермерських господарств має свою специфіку та підвищену актуальність в порівнянні з іншими організаційно-правовими формами господарювання. У зв'язку з цим оцінити економічну ефективність діяльності фермерських господарств можна виходячи з інтересів підприємця та застосування найбільш придатних для цієї форми підприємницької діяльності методів і показників аналізу. У порівняно невеликих фермерських господарствах пріоритетним чинником їх продуктивності, ефективності і життєстійкості завжди є чинник високої мотивації їх власників до ефективного ведення господарства.

Результати досліджень. З початку створення структуру виробництва фермерські господарства формують самостійно, надаючи перевагу тим видам продукції, які є більш рентабельними. Такою є продукція рослинництва, а у її складі зернові, технічні і овочеві культури. Виходячи з наявної площі землі, фермери визначають спеціалізацію господарства, яка залишається одним із головних чинників високої продуктивності і ефективності господарювання. Фермери Херсонської області виробляють переважно рослинницьку продукцію, питома вага якої складає у 2004 р. 99% і така тенденція є стійкою, починаючи з 2001 р. (табл.1).

Цей показник більший загальнодержавного на 4,5%. Щодо продукції тваринництва, то її питома вага у 2004 р. складає тільки 1%, це в 5 разів менше загальнодержавного показника. Дані свідчать не тільки про те, що фермерські господарства надають перевагу виробництву продукції рослинництва, але і про посилення цього процесу. Така тенденція пов'язана з високою капіталомісткістю, трудомісткістю галузі тваринництва та не сприяє її розвитку.

Проблема полягає в тому, що фермерські господарства Херсонської області в абсолютній більшості зорієнтовані на виробництво певних видів рослинницької продукції і саме тих, на яких спеціалізуються і сільськогосподарські підприємства. Виходячи з

основних принципів і законів ринково-підприємницького середовища, спеціалізація фермерських господарств в основному на виробництві продукції рослинництва і, насамперед, зернових, соняшнику, картоплі і овочів, баштаних культур є цілком виправданою, оскільки, маючи статус вільних товаровиробників-підприємців, що цілком природно, виробляють і будуть виробляти ті види продукції, які є для них найбільш рентабельними та для виробництва яких у них є можливості. Озима пшениця є основною культурою для фермерів і для сільгоспідприємств (табл.2.).

Таблиця 1

**Виробництво валової продукції фермерськими господарствами
Херсонської області (в порівнянних цінах 2000 р.)***

	1995р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
Херсонська область						
Валова продукція сільського господарства, млн. грн.	22,2	77,4	114,7	94,6	55,5	113
в т.ч.:						
продукція рослинництва	18,2	74,1	114,4	94,1	54,4	111,9
продукція тваринництва	4	3,3	0,3	0,5	1,1	1,1
питома вага у загальному обсязі виробництва, %						
продукції рослинництва	82,0	95,7	99,7	99,5	98,0	99,0
продукції тваринництва	18,0	4,3	0,3	0,5	2,0	1,0
Херсонська область у % до України						
Валова продукція сільського господарства	4,8	7,3	6	4,4	3,8	4,4
в т.ч.:						
продукція рослинництва	4,8	7,7	6,4	4,6	4,1	4,6
продукція тваринництва	5	3,5	0,3	0,4	0,8	0,8

*Статистичний щорічник Херсонської області за 2004 р. -С.125

В той же час, виробництво зернових і зернобобових культур у більшості фермерських господарств має дрібнотоварний характер і складає 12,6% до сільгоспідприємств, а, отже, й посівні площі під цими культурами є невеликими. Технічні культури представлено соняшником та цукровим буряком, які складають у структурі валового збору відповідно 18,9 та 3,5% до сільгоспідприємств.

Якщо основна частка у виробництві зернових та технічних культур припадає на сільгосп підприємства, то фермерські господарства є основними виробниками багатьох видів овочів (29,7%) і баштанних культур (38,6%), що, на нашу думку, пов'язано з наявністю більших можливостей щодо реалізації (у свіжому вигляді і на переробку) та використанням ручної праці замість спеціальних машин.

Таблиця 2

Питома вага фермерських господарств Херсонської області у виробництві основних сільськогосподарських культур, 2005 р.*

	Зібрана площа, га		Валовий збір, ц	
	га	у % до сільгосп-підприємств	ц	у % до сільгосп-підприємств
Зернові та зернобобові - всього	72252	18,2	1309037	14,5
у т.ч.:				
пшениця	46563	17,5	946207	15
ячмінь	24535	22,4	287639	18,4
кукурудза на зерно	1331	12,8	24714	4,4
Цукрові буряки (фабричні)	55	6,7	20032	6,1
Соняшник на зерно	42396	24,3	355809	20,8
Картопля *	140	47,5	21530	49,2
Овочі*	2406	28,7	501230	29
Продовольчі баштанні*	2296	41,4	75475	32,3

*Статистичний збірник "Фермерські господарства Херсонської області у 2006р." - С.17.

Урожайність є показником продуктивності сільськогосподарського виробництва, який залежить від низки внутрішніх і зовнішніх чинників: якості матеріально-технічних ресурсів, запровадження ефективних технологій землеробства, практичного досвіду роботи сільгоспвиробників, погодних умов. Дані по урожайності основних сільськогосподарських культур у фермерських господарствах у динаміці за 2002-2005 рр. (табл. 3) свідчать про зменшення урожайності зернових та зернобобових на 1,4 ц/га у 2005 р. в порівнянні з 2002р. Однак урожайність картоплі, овочів та баштанних культур є вищою у фермерських господарствах відповідно на 2,1 ц/га, 21,3 ц/га та 0,4 ц/га, ніж в сільгосп підприємствах. Виробництво овочевих культур та картоплі є провідною спеціаліза-

цією багатьох фермерських господарств і досить трудомістким процесом, який вимагає гнучкості в пристосуванні до вимог ринку, і, зокрема, переробної промисловості. Маючи більш високі показники урожайності, при порівняно однакових розмірах посівних площ, та оволодівши новими підходами в аграрному маркетингу, фермерські господарства мають хороші перспективи, щоб зайняти лідерські позиції на овочевому ринку країни.

В збільшенні урожайності сільськогосподарських культур важливу роль відіграють мінеральні та органічні добрива. У фермерських господарствах Херсонської області під посів сільгоспкультур в 2005 р. внесено 8899 ц мінеральних та 448 тонн органічних добрив. Мінеральними добривами удобрено 12598 га (9,4% загальної посівної площі фермерів) та органічними — 365 га (0,3%) землі.

Таблиця 3

**Урожайність продукції рослинництва
фермерських господарств Херсонської області**

	2002 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.	
	цент- нерів з 1 га	+, - до сільгосп- підпри- ємств	цент- нерів з 1 га	+, - до сільгосп- підпри- ємств	цент- нерів з 1 га	+, - до сільгосп- підпри- ємств	цент- нерів з 1 га	+, - до сільгосп- підпри- ємств
Зернові та зернобобові - всього	18,8	-2,8	6,8	-2,6	20,5	-5,3	17,4	-4,4
у тому числі:								
пшениця	20,7	-3,2	4,6	-2,1	24,6	-4,5	18,6	-1,9
ячмінь	15,8	-1,5	6,6	-1,6	19,2	-4,4	14,1	-4,5
кукурудза на зерно	8,6	-25,6	16,8	-6,9	18,1	-17,6	18,6	-35,1
Цукрові буряки (фабричні)	114,9	-56,3	126,3	-84,6	286,2	-4,7	364,2	-35,9
Соняшник на зерно	4,8	-1,4	6,4	-1,4	6	-1,9	8,4	-1,4
Картопля	109,9	29,8	91,9	-13,5	103,7	2,1	153,8	-144,2
Овочі	129,4	15,8	152,3	1,8	150,5	21,3	208,3	2,4
Продовольчі баштанні	56,4	6,4	41,5	-9	47,7	0,4	32,9	-9,3

*Статистичний збірник "Фермерські господарства Херсонської області у 2006р." - С. 19-22.

Наступним чинником, який впливає на збільшення урожайності, є дотримання сівозмін. Фермерські господарства стикаються з цією проблемою вдвічі частіше, ніж сільгоспідприємства.

Складніша ситуація спостерігається у тваринництві. Практично в усіх фермерських господарствах, безумовно, утримується худоба, птиця, відгодовуються свині (табл. 4). Так, у 2005 р. поголів'я великої худоби збільшилося на 26,2% у порівнянні з 2004 р.; поголів'я свиней – на 89,5%; поголів'я овець та кіз – на 26,7%; поголів'я птиці – у 2,6 раза. Однак, слід відзначити, що питома вага фермерських господарств до сільгоспідприємств по чисельності поголів'я худоби залишається незначною. Враховуючи таку ситуацію навколо тваринництва, зрозумілим стає, що тільки невелика кількість фермерів займається тваринництвом.

Таблиця 4

Поголів'я худоби у фермерських господарствах Херсонської області*

	На 01.01.2003 р.		На 01.01.2004 р.		На 01.01.2005 р.		На 01.01.2006 р.	
	голів	у % до сільгоспідприємств	голів	у % до сільгоспідприємств	голів	у % до сільгоспідприємств	голів	у % до сільгоспідприємств
Велика рогата худоба	403	0,6	515	1,5	790	2,9	997	3,9
у т. ч. корови	156	0,7	298	2,5	379	3,8	397	4,4
Свині	975	1,0	1360	3,0	1477	3,2	2799	4,9
Вівці та кози	351	0,9	569	1,9	1333	5,9	1689	7,8
Птиця усіх видів	1778	0,2	463	0,1	272	0,1	715	0,1

*Статистичний збірник "Фермерські господарства Херсонської області у 2006р." - С.25-26.

Щодо виробництва молока і м'яса великої рогатої худоби, овець, кіз і птиці, то невеликі обсяги пояснюються загальними тенденціями, які притаманні і сільгоспідприємствам області. Питома вага фермерських господарств до сільгоспідприємств у виробництві продукції тваринництва в 2005 р. складає: по м'ясу ВРХ – 2,2%, овець і кіз – 10,4%, птиці – 0,4%; по молоку – 1,8%.

Кожне фермерське самостійно розпоряджається виробленою продукцією. Для того, щоб успішно і рентабельно працювати, необхідно не тільки виростити і зібрати свою продукцію, а й вигідно її реалізувати. Від реалізації продукції рослинництва власного виробництва у 2005 р. фермерські господарства отримали дохід (виручку) у сумі 44,4 млн. грн., що на 4,5% більше, ніж у 2003 р. та у 13,7 разів — ніж у 2004 р. (табл. 5). По зернових і зернобобових дохід від реалізації збільшився у 1,9 рази порівняно з 2004 р. при ціні реалізації меншій у 1,4 рази до 2004 р. та 1,3 рази — до 2003 р., та кількості продукції більшій у 2,7 рази до 2004 р. і меншій майже у 2 рази — до 2003 р. Збільшення ціни реалізації спостерігається по соняшнику — щорічно у 1,2 рази, картоплі і овочах — на 11,4% та 39,3% відповідно. Щодо кількості реалізованої продукції, то вона збільшилася в 1,2 рази в 2005 р. порівняно з 2003 р. і на 13,1% — з 2004 рр. по соняшнику, і зросла по картоплі і овочах — у 1,4 і 1,9 разів за відповідний період. Дохід від реалізації соняшнику збільшився на 82,1% та 9,9% в порівнянні з 2003 та 2004 рр., а по картоплі і овочах — зменшився на 7,6% порівняно з 2003 р. та збільшився у 2,1 рази — з 2004 р.

У тваринництві дохід (виручка) від реалізації продукції у 2005р. склала 0,38 млн. грн. Це на 22,3% і 51,8% більше, ніж у 2003 та 2004 рр.

Основним каналом збуту зернових і олійних культур для фермерських господарств і сільгоспідприємств є реалізація продукції на місцевих ринках та безпосередньо з поля, що дозволяє виробникам мінімізувати витрати на транспортування продукції. Продаж зерна і олійних культур також здійснюється компаніям-трейдерам та переробним підприємствам харчової промисловості, державі, торговим домам і біржі. Проте, питома вага цих каналів збуту є меншою. Канали реалізації овочевої продукції є ще менш розгалуженими. Більшість продукції реалізується безпосередньо з поля та вивозиться на місцеві ринки. Другим за значенням каналом збуту виступає реалізація підприємствам харчової промисловості. Щодо інших каналів збуту (реалізація трейдерам, через біржі та торгові дома, прямиї експорт, продаж супермаркетам та державі), то фермерські господарства тільки починають освоювати ці канали реалізації.

Таблиця 5

Реалізовано продукції власного виробництва фермерськими господарствами Херсонської області

	2003 р.			2004 р.			2005 р.		
	Кількість, ц	Доход (виручка) від продажу, грн.	Ціна реалізації, грн.	Кількість, ц	Доход (виручка) від продажу, грн.	Ціна реалізації, грн.	Кількість, ц	Доход (виручка) від продажу, грн.	Ціна реалізації, грн.
Продукція рослинництва									
Зернові та зернобобові, всього	838132	25439017	30,4	165290	9278652	56,0	439433	17575135	40
Соляшник	85490	6360881	74,4	120309	10540239	87,6	106333	11582422	108,9
Картопля та овочі	239656	5737090	23,9	174936	5225899	29,9	329310	10981331	33,3
Інша продукція рослинництва	x	4418206	x	x	6570530	x	x	4107257	x
Дохід від реалізації, всього	x	42515949	x	x	3244548	x	x	44418352	x
Продукція тваринництва									
Худоба та птиця (в живій вазі), всього	608	246257	405,0	701	206717	294,9	779	366200	470,1
Молоко та молочні продукти	889	53870	60,6	454	33960	74,8	20	3000	150
Інша продукція тваринництва	x	9905	x	x	9050	x	x	9950	x
Дохід від реалізації, всього	x	310032	x	x	249727	x	x	379150	x

*Статистичний збірник "Фермерські господарства Херсонської області у 2006 р." - С. 34 - 37.

Основними каналами збуту продукції тваринництва є реалізація продукції переробним підприємствам харчової промисловості, на місцевих ринках, населенню. Серед основних чинників вибору сільгоспвиробниками того чи іншого каналу на перший план виходять: вигідні ціни, форма оплати, зокрема, можливість передоплати та стабільність збуту.

Крім виробництва сільгосппродукції фермерські господарства області займаються і додатковими видами діяльності:

- надання сільгоспслуг — 24 господарства;
- торгівлею — 7;
- переробкою сільгосппродукції — 4;
- ремонтом сільгосптехніки та автомобілів, лісовим та рибним господарством по 1 відповідно.

Досягнення економічного ефективного ведення свого господарства є головним завданням фермера-господаря. Фермер повинен повністю покривати свої видатки за рахунок виручки від реалізації продукції і інших оборотних засобів і, крім того, мати фермерський дохід, який спрямовується на утримання сім'ї фермера, а чистий прибуток — на накопичення, в тому числі розширення виробництва та інші цілі. За даними статистичного обстеження у 2005р., фермерами було отримано 46,7 млн. грн. доходу, в т.ч. 44,8 млн. грн. (95,9%) від продажу сільгосппродукції власного виробництва. У розрахунку на 100 га угідь це становить 24,3 тисячі гривень. Собівартість реалізованої фермерами сільгосппродукції становила 37,9 млн. гривень. Сума отриманого чистого прибутку становила 11,3 млн. грн. та збитку 2,9 млн. грн.

Говорячи про ефективність виробництва у фермерських господарствах, треба зазначити, що вона дещо відрізняється від ефективності виробництва сільгоспідприємств інших організаційних форм. Оскільки фермерські господарства будують свою діяльність на праці їх господарів, то критеріями ефективності, перш за все, виступають — загальна сума виручки від реалізації і валовий дохід, тоді як для інших організаційних форм сільгоспідприємств такими критеріями є рівень рентабельності та розмір прибутку.

Висновок. Досвід передових країн світу свідчить, що фермери

мають один виробничий напрям і спеціалізуються на виробництві одного виду продукції, підпорядкувавши йому всі допоміжні галузі. Ведення спеціалізованого господарства вигідно ще й тим, що фермерам необхідні певні знання з організації виробництва, технології, економіки, фінансів, маркетингу, а ці питання легше вирішити у спеціалізованому господарстві. В рамках одного невеликого господарства складно розвивати відразу декілька видів виробництва, оскільки кожен потребує певного матеріально-технічного забезпечення, дотримання вимог технології виробництва, різнопланової професійної підготовки спеціалістів.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що для ефективної роботи фермерських господарств, перш за все, потрібна всебічна підтримка з боку держави, вирішення питань по кредитуванню на вигідних умовах фермерів для забезпечення їх необхідним для виробництва сільгосппродукції. Необхідна контрольованість цінової політики при реалізації сільськогосподарської продукції. Обвал цін на сільгосппродукцію, непомірне підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, відсутність важеної фінансово-кредитної політики, запізнення з формуванням інфраструктури аграрного ринку, малоефективна страхова діяльність — всі ці причини породжують несприятливі умови для розвитку фермерства.

Вони можуть покращити результати і умови діяльності своїх господарств шляхом кооперування коштів і сил на добровільній основі. Економічні взаємовідносини фермерів, які об'єднують землю, технічні засоби, працю для спільного виробництва продукції рослинництва, тваринництва, можуть базуватися на основі розподілу одержаного прибутку з врахуванням кількості та якості землі і технічних засобів, переданих у спільне виробництво, а також їх трудової участі у виробництві.

Основним концептуальним положенням стратегії розвитку фермерства в Херсонській області є необхідність формування фермерства товарного типу і широкого розвитку кооперування по збуту і переробці сільськогосподарської продукції, постачанню фермерам засобів виробництва та наданню їм сервісних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України // Економіка АПК.- № 11.- 2004.- С. 18-24.
2. Бурдейний І.М. Фермерство як ефективна форма господарювання на селі // Економіка АПК.- № 5.- 2004.- С. 22-25.
3. Ткаченко В.Г., Наумов Ю.Ф. Ефективність господарювання в пореформений період у сільському господарстві Луганської області // Економіка АПК.- № 7.- 2003.- С. 3-7.
4. Федорюк М.Д. Організаційно-правові форми господарювання та їх ефективність у гірській зоні Закарпаття // Вісник аграрної науки - грудень 2003 р. – С. 65-69.